

Шевченко Л.І., д. філол. н., проф.

СМИСЛИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА Й МАС-МЕДІА: ПЕРЕДЮВІЛЕЙНА СИТУАЦІЯ

У статті проаналізовано культурно-мовну ситуацію в українських медіа, що склалася в переддень ювілею Тараса Шевченка. Визначено типи та форми інформаційних покликань на Кобзаря, їх вплив на масову свідомість соціуму, окреслено інформаційні джерела, в яких по-різному представлено онім Тарас Шевченко й суміжні з ним номінації, а також тексти та ідеї українського Поета.

Ключові слова: онім Тарас Шевченко, українські мас-медіа, інформаційна функція мас-медіа, мовна картина світу соціуму, смисл і текст у лінгвістичному аналізі.

Ювілеї, за логікою подієвості, мають породжувати смисли. Особливо, коли йдеться про постать, яка визначила сутність і напрямок розвитку культурної історії свого народу в новому часі, постать Першого поета української літератури, основоположника нової української літературної мови, а ще – Пророка, Кобзаря, міфотворця – символічні номінації постаті Тараса Шевченка можна множити і множити.

Історики культури часто зауважують на факті унікального пошанування особистості Т. Шевченка українським народом, коли майже в кожній хаті, прикрашені рушниками, висіли поряд ікони і портрет Кобзаря.

Сучасники поета висловили захоплення його творчістю ще за життя Т. Шевченка (П. Куліш, М. Чернишевський, П. Грабовський, А. Церетелі та ін.), спрогнозували його високу перспективу в ініціації української словесності серед інших народів світу (*"Він – поет цілком народний, такий, якого ми не можемо вказати у себе. Навіть Кольцов не йде з ним в порівняння, тому що складом своїх думок і навіть своїми прагненнями іноді віддаляється від народу"* – М. Добролюбов; *"Він тим великий, що він цілком народний письменник, як наш*

Кольцов; але він має набагато більше значення, ніж Кольцов, оскільки Шевченко також політичний діяч і був борцем за свободу" – О. Герцен; "...коли у поляків з'явився Міцкевич, їм уже непотрібні стали поблажливі відгуки якихось французьких чи німецьких критиків: не визнавати польську літературу означало б тоді тільки виявити власну дикість. Маючи тепер такого поета, як Шевченко, малоросійська література також не потребує нічиєї ласки" – М. Чернишевський; "Він ішов попереду, вказуючи і чистоту слова, і чистоту думки, і чистоту життя" – М. Жемчужников та ін.).

Шевченкіана – це великий материк й у філологічній, і в історичній науці, де присутні різні дослідницькі жанри, концепції, ідеологеми, намагання знайти тонкі інструменти інтерпретації таїни Шевченкового слова. Сформовано дослідницькі константи тем, ідей і мовних маніфестацій, які щоразу доповнюються новою аргументацією та новим ілюстративним матеріалом. Така тенденція простежується від виходу першого видання "Кобзаря" і до сьогодні. Безумовно, це засвідчує місце Т. Шевченка в нашій культурній історії, який вивершується над часом, як усе справді велике. Водночас кожне покоління дослідників і читачів Т. Шевченка шукає в його творчості нові смисли, суголосні часові, суспільним прагненням, особливостям світогляду людини.

У такій постановці питання мають рацію інструменталісти, коли аналізують пізнання, його форми і смисли у співмірності з часом, місцем, культурним і соціальним середовищем, особливими обставинами і конкретною метою пізнання, тому що саме всі названі фактори дозволяють обґрунтувати пізнавальну і творчу різномірність людини. Рівно як і особливості авторської художньої свідомості. Адже пізнання, за Д. Дьюї, це форма культури, де визначальними складниками проблем і методів їх вирішення є мова й різні соціальні інститути [5]. Відтак основним постулатом наукової рефлексії щодо репрезентативних форм пізнання постають "безперервність досвіду і в досвіді". Більше того, на переконання американського вченого, "спроба розглядати

передумови, дані, форми і мету мислення, відриваючи їх від конкретного місця, яке вони займають, і конкретної ролі, яку вони відіграють у розвитку досвіду, дає результати, що не стільки істинні чи хибні, скільки в корені абсурдні" [5, с. 10].

Окреслене, зокрема інструменталістами (Д. Дьюї, Е. Нагель, Ч. Пірс та ін.), дослідницьке поле пізнання визначає постійну увагу наукового інтерпретатора тексту до екстралінгвального, контексту й відповідних процедур дослідження. В українській філології певним епістемічним аналогом до методології інструменталістів є аналіз творчості Т. Шевченка в деяких (зазначимо, не найбільш поширених) концепціях, де перевага надається не оцінному, а більш коректному як для науки – логічному доведенню цінності авторського тексту. Зокрема, такий підхід обґрунтував авторитетний дослідник словесної культури І. Франко у так і не здійсненій докторській дисертації "Політична поезія Шевченка 1844-1847 рр.". Називаючи свій метод "історичним", І. Франко обґрунтував в аналізі **"вияснення вихідної точки і вдержання тої нитки,** котра взяла думки і діла історичного лиця в однім періоді з другим", і далі – **"не менш докладного пояснення нових впливів і товчків тих змін** (виділ. нами – Л. Ш.), які звільна dokonувалися серед них у даному історичному характері" [3].

Звернімо увагу й на інший підхід, сформульований інтелегентним Є. Маланюком, який зауважував на тому, що не треба "робити з Т. Шевченка якийсь універсальний еталон для міряння всіх літературних та позалітературних явищ" [1, с. 125]. Зрозуміло, йдеться не про применшення генію Т. Шевченка чи про перегляд його виняткового місця в культурній свідомості українців. Формулюється інша позиція – уважного, виваженого "прочитання" Шевченкових смислів у контексті історичного розвитку духовності народу, наукової інтерпретації ідей Кобзаря в безупинному процесі становлення модерної нації, реальних обставин життя слова поета в соціумі.

І. Франко розгортає доведення: "У нас більше любувалися тими творами (Т. Шевченка), більше декламували їх, аніж старались їх розуміти". І далі дослідник аргументує твердження

поясненням літературної ситуації в Галичині, за якої "критична думка надто мало вироблена" і "при тім же в сутолоці різних партій галицьких тим творам нашої словесності, а особливо творам Шевченка, припала дуже незavidна і всяку критику вбиваюча роль – книг канонічних, священного писання, на котре покликувались, котре натягали кожний по своїй уподобі і до своїх партійних видів" [3].

Смисловий перегук із хронологічно пізніше сформульованим твердженням Є. Маланюка очевидний. Проте звернімо увагу й на інше. Українська філологія у сформованій традиції тяжіє до "канонізації" постатей, текстів, одного разу визначених як позитив чи негатив соціокультурних ситуацій. Культурологічна, політологічна й, ширше, соціальна критика часто сприймаються не як дискусія, а підступний намір позбавити суспільність раз і назавжди визначених істин і правил. І. Франко – гармонійна особистість і за світоглядом, і за літературною діяльністю. Дослідник – соціальний індивід, для якого неприйнятною, "хибною" є вихідна позиція, коли в аналізі "Шевченко бересь в ній як цілість, як щось однотайне, викінчене і скристалізоване в собі, вважається радше твердим і недвижним, хоч ясным, хрусталем, ніж чоловіком, що змінюється і розвивається, недостача генетичного методу" [3].

Сучасна словесна культура, особливо в медійній інтерпретації, є показовим щодо світосприйняття соціуму зрізом настроїв, оцінок й ідеалів. Те, що авторитетні дослідники формулювали як пріоритет для фахівців (не зосереджуватися на "формально-естетичних" параметрах художнього тексту, а "входити вглиб речі" – І. Франко; об'єктивувати кореляцію "пізнавального-ціннісного" щодо тексту як явища соціальної культури – баденський напрямок неокантіанства та ін.), стає сьогодні необхідним маркером у сприйнятті подій соціумом. За такої ситуації уваги потребують смисли Кобзарєвої рефлексії на світ, їх еволюція та, з очевидних причин, сучасне сприйняття цих смислів. Адже цінність будь-якої ідеї – "безвідносна, полягає в ній самій; але в певні суспільні періоди, залежно від

суспільної кон'юнктури, може "висвічуватися" або "залишатися в тіні" [2, с. 4].

Зважаючи на заявлені вихідні позиції аналізу, робимо спробу скринінгу щодо присутності смислів Кобзаря, його постаті в мовній свідомості українського соціуму, репрезентованих у мас-медіа. Відкриваємо пошукову систему *Google*, хронологічно обмеживши пошук 2012-2013 рр., тобто передювілейним періодом, коли в культурному, соціальному і політичному житті українського народу смисли Шевченкового слова гіпотетично мають актуалізуватися відповідно до проблем часу і культурних перспектив модерної нації.

Слововживання з *онімом Т. Шевченко* в *Google* нечисленні й переважно в номінаціях, що включають формулу "імені Тараса Шевченка": *готель "Чорне море" в парку Шевченка, Парк Шевченка, КНУ ім. Тараса Шевченка, бульвар Тараса Шевченка, набережна Шевченка, музей Тараса Шевченка* й аналогічні номінації.

Шевченко як творча особистість в історії української культури згадується у зв'язку з виданнями творів – *Тарас Шевченко. Повне зібрання творів: У 12 т. Редкол.: М.Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2001; Тарас Шевченко. Зібрання творів у 6 тт. – К., 2003*; вшануванням пам'яті поета в *Національному музеї Тараса Шевченка*; інформацією про вивчення його творчості у школі: *Тарас Шевченко на сайті "Українська література"*; *Урок на тему: "Т.Г. Шевченко – геніальний син українського народу"* та ін. Про смисли Шевченкового слова взагалі не йдеться. Зауважимо, до речі, на фактологічній антитезі – більшій частотності інформації про футболіста Андрія Шевченка, ситуативній інформації про однофамільців Тараса Шевченка – автора "Чорної вишиванки" Олександра Шевченка, володаря синього пояса Євгена Шевченка та ін.

Майже не відрізняється ситуація в інших мас-медіа, на електронних і паперових носіях. У зв'язку з наступним ювілеєм суспільність інформується про президентські та урядові укази й розпорядження щодо святкування та державної підтримки

установ, освітніх і культурних закладів, на які покладено місію належної підготовки та проведення роковин Тараса Шевченка. Згадуються заплановані урочистості, видання, мистецькі акції та ін. Відповідно відтворено різного типу номінації, в яких відбито онім Тарас Шевченко та його синоніми, а також (за метонімічним принципом) назви творів, героїв творів, місць, пов'язаних із життям і творчістю Поета: *"МЗС знову промовчить, як у випадку з сюжетом Тараса Шевченка"* ("Кореспондент"); *"...етноколектив "Божичі", що привіз її ("Ману" – феєричну баладу про чоловіка, який так закохався, що перетворився на дрозда – Л.Ш.) з фольклорної експедиції в Карпати. До неї я написав куплет у стилі віршів Тараса Шевченка про любов"* ("Gazeta.ua"); *"1989 року тут (у центрі Львова – Л. Ш.) ще пам'ятника Тарасові Шевченкові не було. Ми із товаришами встановили пам'ятний знак на цьому місці. А потім через деякий час і з'явився..."* ("Gazeta.ua"); *"Неподалік – парк Шевченка і набережна"* ("Gazeta.ua"); *"О 10.50 у парку Шевченка, що навпроти міськвідділу міліції, троє чоловіків обирають місце на траві між ялинками й кладуть на траву туристичні рюкзаки..."* ("Gazeta.ua") та ін.

Якщо зважати на частотність використання в медійних текстах оніму *"Шевченко"*, але не в номінації Поета, а в інформації про інших особистостей соціуму, то побачимо очевидне переважання згадок про однофамільців Кобзаря. Переважно (по спадній) йдеться про футболіста Андрія Шевченка, політика Андрія Шевченка, лідерку Femen Інну Шевченко, директора гірськолижного курорту Буковель Олександра Шевченка та ін. Зокрема, за запитом в електронній мережі від 07.10.2013 року щодо присутності в "Кореспонденті" (за різними параметрами – номінації, покликань, цитування та ін.) оніму "Шевченко" зі 186 позицій Поет (чи пов'язані з ним події) згадується у 24 контекстах. Домінує інформація про футболіста Андрія Шевченка (*"Андрій Шевченко стане багатодітним батьком"* – в інформації від 18.06.2012 р.; *"лідирують динамівці – форвард Андрій Шевченко і голкіпер Олександр Шовковський"* – в інформації від 19.05.2012 р.; "8-й

раз у своїй кар'єрі ворота полтавчан вразив Андрія Шевченка" – в інформації від 18.04.2012 р.; "компанію "луганської принцеси" складають той самий футболіст Андрій Шевченко і син покійного Богдана Ступки актор Остап" – в інформації від 27.08.2012 р. та ін.).

Очевидною є орієнтація медійних джерел на інформацію, пов'язану з актуальним для суспільства подіями (зокрема, чемпіонат Європи з футболу), масовими уподобаннями і захопленнями (футбол як типове хобі й форма проведення дозвілля значною частиною українців), поширеною в масовій культурі увагою до особистого життя знакових для певного часу та соціуму людей.

Таким чином, вплив на масову свідомість, який виявляється у доборі, селекції та постійному інформуванні про певних (з історичного погляду – ситуативних) особистостей і подій, можна розглянути і в контексті формування цінностей та пріоритетів у масовій свідомості сучасних українців.

Зрозуміло, кількісні параметри присутності в мас-медіа оніма "Тарас Шевченко" *не є абсолютним* показником уваги інформаційної сфери до творчої спадщини Поета.

Різні видання, відповідно до рівня культури і запитів сформованої читацької аудиторії, подають окремі матеріали про Тараса Шевченка, в яких інформація є складником аналітики фахівців й авторитетних для суспільства постатей. Як, зокрема, в публікаціях газети "День", де редакційна політика щодо культурного життя України передбачає аналіз тенденцій, етичних смислів і формування цінностей. Так, у матеріалі Михайлини Коцюбинської "Легше жити тоді, коли знаєш, що все-таки у світі є щось справжнє" Тарас Шевченко висвітлюється як постать, заглиблена в духовну історію народу. Осмислення його важливості для нашого часу приводить до роздумів щодо сакралізації / десакралізації персоналій національної культури, необхідності розрізень справді великих істин й "офіціозу", повернення в життя й усвідомлення багатозначності духовної істини Тараса Шевченка – "хто матір забуває, того Бог карає".

Відповідно до читача, асоційованого з українською ментальністю і словесною культурою, звернені думки про життєпис видатних українців як можливість глибинного прочитання духовного пошуку особистості, а не "спрощений, схематичний, сказати б, приглушений" реєстр подій і дат. У такій постановці питання матеріали "Дня" є певною логічною і змістовою антитезою до вже названих вище медійних тенденцій формалізованих згадувань Тараса Шевченка в переддень його ювілею, адже *"збагнути, що відчували вони (великі українці – Л.Ш.), чим стали для них ті чи інші біографічні колізії, вивчаючи лише сухий перелік дат, власних імен і документів – це, воістину, не легше, ніж уявити собі красу знаменитого міста, маючи перед собою навіть не сумнівної якості фотографії, а лише коротку туристичну схему креслення. І нічого більше..."* (М. Коцюбинська, "День").

На нашу думку, образна атрибуція постаті поета і пов'язаних із ним подій у словосполученнях "ствердження великого слова", "іскра Божа" поета", "святе відчуття причетності до чогось великого" та ін. виявляє не лише можливості авторської роботи з медійним словом, а повертає до смислів життя і світогляду нашого Кобзаря.

Зокрема, 4 вересня 2013 р. виповнилось 200 років від дня народження Юліуша Словацького, польського поета-романтика, життя і творчість якого були пов'язані з Україною, передусім Кременцем, і якого у філологічних дослідженнях фахівці часто називають "предтечею Тараса Шевченка". Традиція аналізу романтичних творів українського поета у зіставленні з польським романтизмом започаткована ще у 19 ст. Особливості Шевченкової соціальної етики в цьому зіставленні – важливий аспект питання. Так, І. Франко у вже згадуваних "Причинках до оцінення поезій Тараса Шевченка" наводить характеристику М. Драгомановим сутності творчого дару Кобзаря як "нюх історичний". І. Франко розгортає думку : "... се іменно його любов до поетового люду і наклінність ... освічувати всі історичні факти знизу, не згори, – з становища люду, не панів, як звичайно робили польські романтики" [3].

Мотивуючи власну позицію, І. Франко наводить ряд коментарів до текстологічного аналізу творів Тараса Шевченка і врешті доходить висновку: "Формальним ми називаємо патріотизм, бажаючи, напр., увільнення якогось народу з-під чужовладства, але без зміни самих соціальних обставин, в яких жие той народ. З погляду народу увільнення з-під чужовладства буде зміною тільки формальною: замість чужих панів прийдуть свої. Що такий патріотизм в основі речі суперечний з любов'ю до простого люду, се кожний бачить" [3].

Філологів, зануреному в мовну тканину поетичної творчості, безумовно важливо знайти лінгвістичні аргументи для доведення особливостей мовної картини світу Тараса Шевченка, як-от епітетну атрибуцію понять, чи специфіку авторських порівнянь, метафор, метонімій, чи розвиток семантики слова в поетичному тексті, чи характеристики різних мовних одиниць за парадигмальним принципом та ін. У такому дискурсивному аналізі рельєфно виділяються тонкі грані поетової індивідуальності й майстерності, виразно спостерігаються тенденції до розвитку семантики слова (див., зокрема, Шевченкову кольорову атрибуцію понять – *білії палати, біленькі хатки, білі сорочки, біла льоля, біла сукня, білі гуси* і в цьому ж семантичному полі авторська метафора *луна червона побіліла* чи антонімічна лексико-семантична парадигма *чорний ліс, чорная змія, чорна свита, чорняві діти, чорніє поле, чорніє курява, чорніє під горою тирса з осокою* й авторська інтерпретація семантими *чорний* у згорнутих порівняннях *пустиня циганом чорніла* або *чорніше чорної землі блукають люде* та ін.).

Відтак у лінгвістичному аналізі медійного тексту філологічний науковий інструментарій застосовується переважно у двох планах – спостереження за мовними явищами та процесами й аналізу їх функцій. Функції реалізують іманентні можливості мови, що в результаті породжує текст (екстра- й інтралінгвально вмотивований). Сенси текстів, особливо в медійній актуалізації нашої мовної свідомості, заданому параметрами функціонального стилю

впливі на неї, не можуть, отже, залишитися поза фаховим аналізом. І тоді ми звертаємось до текстових смислів, до яких апелював і цитований вище І. Франко, до нашого мовного досвіду та його рефлексії на світ.

Смисли, пов'язані з Кобзарем, виявляються у світогляді української людини як цінності, асоційовані не лише з онімом Тарас Шевченко і метонімічно співмірними з цим онімом поняттями. Смисли породжують тексти, особливості розгортання в них думки, лінгвальне оформлення вислову, мовної одиниці фрагменту тексту. Щодо медійних текстів, які в переддень ювілею Тараса Шевченка все ще зосереджені на інформативній функції, а отже передусім онімних Шевченкових покликаннях, очевидною є перспектива проєкції цих текстів у площину смислів. Насамперед тих, що хвилюють суспільство, кожную особистість, смислів духовних, загальнолюдських, в яких і перспектива, і добро, й любов до рідної країни.

Аргументів медіалінгвісту надає сам Тарас Шевченко, еволюціонуючи, зокрема, від "Гайдамаків" із особливим емоційно-експресивним зображенням повстання до поезії "Полякам", написаній в Орській фортеці після 22 червня 1847 р., де висловлено думку зрілого Поета:

"Отак-то, ляше, друже, брате!

Неситії ксьондзи, магнати

Нас порізли, розвели,

А ми б і досі так жили.

Подай же руку козакові

У серце чистеє подай!

І знову іменем Христовим

Ми оновим наш тихий рай" [4, с. 257]

Ключові звертання пезії років заслання "брате", "друже", як і лінгвістична атрибуція поняття "воля" – "братерська", "без холопа і без пана" [4] (про що писав ще І. Франко), афоризми "Бо де нема **святої волі** / Не буде там **добра** ніколи"; "Нащо нас мати привела? / **Чи для добра? Чи то для зла?**"; "Не жаль на злого, коло його / **І слава строжем стоїть.** / А жаль на доброго такого, / **Що й славу вмєс одурить"** та ін., полісемантичність

семантики слів **воля, добро, слово** та ін., як і їх символізація – все це живий, актуальний матеріал для медіалінгвіста. Медіалінгвіста і журналіста, які інформуючи, водночас, аналізують, шукають смисли в текстах, де відбито і пояснено семантику Слова і розгортання думки Поета, що мають бути прочитаними українським суспільством у переддень ювілею Тараса Шевченка.

1. Маланюк Е. Книга спостережень. – Торонто, Онт., Канада : Вид-во "Гомін України", 1962.
2. Степанов Ю.С. Константы : Словарь русской культуры : Изд-во 3-е, испр. и доп. – М. : Академический проект, 2004.
3. Франко І. Причинки для оцінення поезій поезій Тараса Шевченка : [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.myslenedrevo.com.ua/studies/franko/mosaic/16.html>
4. Шевченко Т.Г. Кобзар. – Донецьк : ТОВ "ВКФ "БАО", 2011. – 480 с.
5. Dewey J. The Theory of Inquiry. – New-York : Henry Holt and Co, inc., 1938. – 273 p.

1. Malanjuk E. Kniga sposterezhen'. – Toronto, Ont., Kanada : Vid-vo "Gomin Ukraini", 1962. 2. Stepanov Ju.S. Konstanty: Slovar' russkoj kul'tury : Izd-vo 3-e, ispr. i dop. – M. : Akademicheskij proekt, 2004. 3. Franko I. Prichinki dlja ocinennja poezij poezij Tarasa Shevchenka : [Elektr. resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.myslenedrevo.com.ua/studies/franko/mosaic/16.html> 4. Shevchenko T.G. Kobzar. – Donec'k : TOV "VKF "BAO", 2011. – 480 s. 5. Dewey J. The Theory of Inquiry. – New-York : Henry Holt and Co, inc., 1938. – 273 p.

Shevchenko L.I. Senses of Taras Shevchenko and mass-media : pre-anniversary situation.

The author on the material of 2012-2013 years analyzes cultural and linguistic situation in the Ukrainian media that emerged on the eve of Taras Shevchenko's anniversary. In the paradigm of modern mediallynguistics types and forms of information links to Taras Shevchenko are characterized, through their influence on mass language consciousness. The attention is also paid to the features of information sources (paper and electronic media) , in which proper name Taras Shevchenko in a different completeness and efficiency is presented. In the article the idea on the eve of the anniversary of "interpretation" of the meanings in the texts of